

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ТӨРЕЛІГІ

ЕРЕЖЕ

**«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ»
Республикалық қоғамдық бірлестігінің жанындағы**

Қазақстан Республикасы - 2026 ж.

НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗА

Халықаралық түркі төрелігі (бұдан әрі – ХТТ) келесі нормативтік құқықтық актілерге сәйкес құрылған және әрекет етеді:

1. ҚР 08.04.2016 жылғы № 488-V «Төрелік туралы» Заңы (03.01.2026 ж. редакциясында) — негізгі заң.
2. ҚР 28.01.2011 жылғы № 401-IV «Медиация туралы» Заңы (22.01.2025 ж. редакциясында) — медиациялық рәсімдер.
3. ҚР Азаматтық кодексі (Жалпы және Ерекше бөлімдері) — азаматтық-құқықтық қатынастарды реттеу.
4. ҚР Азаматтық процестік кодексі — атқару парағын беру тәртібі (252–257-баптар).
5. ҚР «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңы — РҚБ-ның құқықтық мәртебесі.
6. Шетелдік төрелік шешімдерді тану және оларды орындау туралы БҰҰ Конвенциясы (Нью-Йорк, 1958 ж.) — ҚР ратификациялаған, шешімдерді орындау бөлігінде міндетті.
7. ЮНСИТРАЛ-дың Халықаралық коммерциялық төрелік туралы үлгілік заңы (2006 ж.) — халықаралық стандарт.

Ескертпе: Тік жақшаларда [Төрелік туралы заң, X-бап] құжаттың тиісті ережелері негізделген нақты құқықтық нормалар көрсетілген.

КІРІСПЕ

Халықаралық түркі төрелігі (ХТТ) тұрақты жұмыс істейтін төрелік ретінде — «Төрелік туралы» ҚР Заңының жеке және заңды тұлғаларға тұрақты жұмыс істейтін төреліктерді құруға рұқсат беретін 4-бабының 2-тармағына сәйкес «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық бірлестігінің Филиалы ретінде құрылды. [Төрелік туралы заң, 4-бап]

ХТТ түркі сот төрелігінің көпғасырлық дәстүрін — Билер сотын — қазіргі заманғы халықаралық төрелік институт нысанында жүзеге асырады. Төре принципі (әділдіктің формализмнен жоғары тұруы) «Төрелік туралы» Заңның 5-бабында бекітілген, адал әрекет етуді, қоғамның адамгершілік принциптері мен іскерлік әдеп қағидаларын сақтауды нұсқайтын әділдік принципіне толықтай сәйкес келеді. [Төрелік туралы заң, 5-бап]

«Заңды көп білетін адам емес — дауды екі тарап та өз абыройын сақтап қалатындай етіп шешкен адам ұлы»

— Билер сотының қағидасы

I БӨЛІМ.

АТАУЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

1-бап. Атауы

1.1. Толық ресми атауы: «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық бірлестігінің жанындағы — «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ТӨРЕЛІГІ».

1.2. Қысқартылған атауы: ХТТ

2-бап. Құқықтық мәртебесі

- 2.1. ХТТ «Төрелік туралы» ҚР Заңының 4-бабының 2-тармағына сәйкес құрылған тұрақты жұмыс істейтін төрелік болып табылады. Тұрақты жұмыс істейтін төрелік регламентті және төрешілер тізілімін (реестрін) өз бетінше бекітуге құқылы. [Төрелік туралы заң, 4-бап]
- 2.2. ХТТ «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық бірлестігінің құрылымдық бөлімшесі болып табылады және заңды тұлға мәртебесіне ие емес. «Төрелік туралы» Заңның 7-бабына сәйкес РҚБ-ның нақты істер бойынша төрелік талқылауға араласуына жол берілмейді. [Төрелік туралы заң, 7-бап]
- 2.3. ХТТ мемлекеттік органдар жанынан, мемлекеттік кәсіпорындармен, табиғи монополиялар субъектілерімен және «Төрелік туралы» ҚР Заңының 4-бабының 4-тармағында көрсетілген өзге де субъектілермен құрыла алмайды. «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық бірлестігінің аталған субъектілерге жатпайтыны осымен расталады. [Төрелік туралы заң, 4-бап]
- 2.4. ХТТ-ның орналасқан жері: Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Республика даңғылы, 5/1-үй, 13 пәтер. ХТТ талқылауларды тараптар келіскен кез келген жерде, соның ішінде қашықтықтан жүргізуге құқылы. [Төрелік туралы заң, 22-бап]

3-бап. Тұрақты жұмыс істейтін төрелік қызметінің шарттары

- 3.1. «Төрелік туралы» ҚР Заңының 16-бабына сәйкес ХТТ міндетті: [Төрелік туралы заң, 16-бап]
- ХТТ төрешілерінің тізілімін (реестрін) жүргізуге; [Төрелік туралы заң, 15-бап]
 - Осы Ережені және ХТТ Регламентін бекітуге және сақтауға;
 - Талқылау тараптары үшін Ереже мен Регламенттің қолжетімділігін қамтамасыз етуге;
 - Іс қағаздарын тиісті түрде жүргізуді және іс материалдарының сақталуын қамтамасыз етуге.

4-бап. Заңнамалық негіз

- 4.1. ХТТ өз қызметін мыналардың негізінде жүзеге асырады:

- ҚР 08.04.2016 жылғы № 488-V «Төрелік туралы» Заңы (03.01.2026 ж. жағдай бойынша өзгерістерімен);
- ҚР 28.01.2011 жылғы № 401-IV «Медиация туралы» Заңы (22.01.2025 ж. жағдай бойынша өзгерістерімен);
- ҚР Азаматтық кодексі;
- ҚР Азаматтық процестік кодексі (13-тарау, 252–257-баптар — төрелік шешімдерді орындау);
- Шетелдік төрелік шешімдерді тану және оларды орындау туралы 1958 жылғы Нью-Йорк конвенциясы (ҚР ратификациялаған);
- ЮНСИТРАЛ-дың Халықаралық коммерциялық төрелік туралы үлгілік заңы (2006 ж.);
- «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық

- бірлестігінің Жарғысы;
• Осы Ереже және ХТТ Регламенті.

4.2. Егер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартта «Төрелік туралы» ҚР Заңындағыдан өзгеше қағидалар белгіленсе, онда халықаралық шарттың қағидалары қолданылады (Заңның 3-бабының 2-тармағы).

II БӨЛІМ.

МИССИЯСЫ ЖӘНЕ ПРИНЦИПТЕРІ

5-бап. ХТТ миссиясы мен құндылықтары

5.1. ХТТ миссиясы — тәуелсіз және мәдени ерекшеліктерді ескеретін төрелік талқылау арқылы түркі кеңістігінде әділдікті (Төре) қайта орнату және іскерлік байланыстарды сақтап қалу.

Түркілік қағида	Қазақстан құқығының нормасы
Төре — әділдіктің формализмнен жоғары тұруы	Төрелік туралы заңның 5-бабы 5-тармағы: әділдік және іскерлік әдеп қағидасы
Адат — салт-дәстүрлер құқық көзі ретінде	44-бап 1-тармақ: төрелік іскерлік айналым әдет-ғұрыптарын қолданады
Бітімгершілік — міндетті түрде татуласу	Төрелік туралы заңның 46-бабы: төрелік барысындағы бітімгершілік келісім және медиация
Асар — ұжымдық сараптама	34-бап: төрелік сарапшыны (сарапшыларды) тағайындауға құқылы
Ар-намыс — абырой мен репутация	5-бап 5-тармақ: қоғамның адамгершілік принциптері мен іскерлік әдеп қағидалары
Билер Соты — даналардың беделі	13-бап: төрешілер біліктілігі мен іскерлік беделі бойынша сайланады

6-бап. ХТТ төрелік талқылауының принциптері

6.1. «Төрелік туралы» ҚР Заңының 5-бабына сәйкес ХТТ өз қызметін келесі принциптер негізінде жүзеге асырады: [Төрелік туралы заң, 5-бап]

- **тараптардың ерік автономиясы (5-бап 1-тарм.)** — тараптар талқылау тәртібін өз бетінше айқындайды; [Төрелік туралы заң, 5-бап]
- **заңдылық (5-бап 2-тарм.)** — төрешілер қолданылатын құқық нормаларын басшылыққа алады;
- **тәуелсіздік (5-бап 3-тарм., 7-бап)** — төрешілердің қызметіне қандай да бір араласуға жол берілмейді;
- **тараптардың жарыспалылығы мен тең құқықтылығы (5-бап 4-тарм.);**

- **әділдік (5-бап 5-тарм.)** — адалдық, адамгершілік принциптері, іскерлік әдеп қағидалары;
- **құпиялылық (5-бап 6-тарм.);**
- **төрелік келісімнің дербестігі (5-бап 7-тарм.).**

6.2. Оған қоса, түркілік дәстүр рухында, ХТТ «Төрелік туралы» Заңның 46-бабы мен

«Медиация туралы» Заңның тетіктері арқылы жүзеге асырылатын **Бітімгершілік (татуласуға басымдық беру) қағидасын** қолданады. [Төрелік туралы заң, 46-бап]

III БӨЛІМ.

ҚҰЗІРЕТІ

7-бап. Пәндік құзыреті

7.1. «Төрелік туралы» ҚР Заңының 8-бабына сәйкес, ХТТ төрелік келісім болған жағдайда азаматтық-құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды қарайды, оның ішінде: [Төрелік туралы заң, 8-бап]

- халықаралық коммерциялық келісімшарттар (сатып алу-сату, мердігерлік, қызмет көрсету, франчайзинг, лицензиялау);
- инвестициялық даулар;
- заңнамада рұқсат етілген шектердегі корпоративтік даулар;
- құрылыс, логистика және көлік саласындағы даулар;
- зияткерлік меншік шарттарынан туындайтын даулар;
- медиациялық келісімдерден туындайтын даулар;
- төрелікке беруге тыйым салынбаған өзге де азаматтық-құқықтық даулар.

7.2. ХТТ жария-құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды, сондай-ақ ҚР заңнамасымен төрелік талқылауға тікелей тыйым салынған істер санаттарын қарамайды («Төрелік туралы» Заңның 8-бабы 3-тарм.). [Төрелік туралы заң, 8-бап]

8-бап. Kompetenz-Kompetenz принципі (Құзырет туралы құзырет)

8.1. «Төрелік туралы» ҚР Заңының 20-бабына сәйкес, ХТТ өзінің қарауына берілген дауды қарауға өкілеттігінің (юрисдикциясының) бар-жоғы туралы мәселені, соның ішінде тараптардың бірі төрелік талқылауға қарсылық білдірген жағдайларды қоса алғанда, өз бетінше шешеді. [Төрелік туралы заң, 20-бап]

8.2. ХТТ, егер Регламентте немесе тараптардың келісімінде өзгеше белгіленбесе, құзыреттің жоқтығы туралы өтінішті 10 күнтізбелік күн ішінде қарауға міндетті (Заңның 20-бабы 4-тарм.). [Төрелік туралы заң, 20-бап]

8.3. Шарттың ажырамас бөлігі болып табылатын төрелік ескертпе шарттың басқа талаптарына тәуелсіз, дербес келісім ретінде түсіндіріледі (дербестік принципі, Заңның 5-бабы 7-тарм. және 20-бабы 1-тарм.). [Төрелік туралы заң, 5-бап]

IV БӨЛІМ.

ХТТ ОРГАНДАРЫ

9-бап. Басқару құрылымы

ХТТ-ны басқару мыналар арқылы жүзеге асырылады: ХТТ Төрағасы; ХТТ Кеңесі; Ақсақалдар Кеңесі; ХТТ Хатшылығы.

ХТТ органдары нақты дауларды қарау кезінде төрешілердің қызметіне араласуға құқылы емес («Төрелік туралы» Заңның 7-бабы). [Төрелік туралы заң, 7-бап]

10-бап. ХТТ төрешілері (Билер)

10.1. «Төрелік туралы» ҚР Заңының 13-бабына сәйкес мынадай: [Төрелік туралы заң, 13-бап]

- төреші функцияларын орындауға келісім берген, әрекетке қабілетті жеке тұлға;
- мемлекеттік қызметші, Парламент немесе мәслихат депутаты (тұрақты негіздегі) болып табылмайтын тұлға;
- алынбаған немесе жойылмаған соттылығы жоқ тұлға төреші бола алады.

10.2. ХТТ-ның қосымша талаптары (13-баптың талаптарынан тыс): кәсіби қызмет өтілі 7 жылдан кем емес; мінсіз іскерлік бедел (Ар-намыс принципі); төрелік талқылау принциптерін білу; халықаралық даулар үшін — трансшекаралық істер бойынша тәжірибесінің болуы және ХТТ-ның жұмыс тілін меңгеруі.

10.3. ХТТ «Төрелік туралы» Заңның 15-бабына сәйкес төрешілер тізілімін (реестрін) жүргізеді. Тізілімді ХТТ Кеңесі бекітеді және ресми сайтта жарияланады. [Төрелік туралы заң, 15-бап]

11-бап. Ақсақалдар Кеңесі

11.1. Ақсақалдар Кеңесі — Асар принципін жүзеге асыратын, ХТТ-ның бірегей консультативтік-кеңесші органы. Ол түркі елдерінің танымал салалық сарапшыларынан құралады (7 адамнан кем емес).

11.2. Ақсақалдар Кеңесінің қорытындыларын тараптардың келісімімен төрелік құрамы сұратады және ол «Төрелік туралы» Заңның 34-бабына (төрелік тағайындаған сарапшы) сәйкес сарапшылық пікір ретінде бағаланады. [Төрелік туралы заң, 34-бап]

11.3. Ақсақалдар Кеңесі өзінің консультативтік функциясынан тыс төрелік шешімдер қабылдауға және талқылауға араласуға құқылы емес.

12-бап. ХТТ Хатшылығы

- 12.1. Хатшылық ХТТ-ның ұйымдастырушылық, әкімшілік және техникалық жұмыс істеуін қамтамасыз етеді: талап қою арыздарын қабылдау және тіркеу; тараптарды хабардар ету; істер тізілімін жүргізу; отырыстарды ұйымдастыру; іс материалдарын сақтау.

V БӨЛІМ.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ

13-бап. Төрелік алымдар мен шығыстар

- 13.1. «Төрелік туралы» ҚР Заңының 41-бабына сәйкес төрелік шығыстарына мыналар кіреді: [Төрелік туралы заң, 41-бап]
- дауды шешуге байланысты шығыстар (төрешілердің қаламақысы, сарапшылардың, аудармашылардың қызметтері);
 - талқылауларды өткізуге жұмсалатын шығыстар;
 - ХТТ Хатшылығының әкімшілік шығыстары.
- 13.2. Төрелік алымдардың мөлшері ХТТ Кеңесі бекітетін ХТТ Алымдар кестесімен айқындалады. Тараптар арасында шығыстарды бөлу «Төрелік туралы» Заңның 42-бабына сәйкес, әділдік принципі мен істің нәтижесі ескеріле отырып жүзеге асырылады. [Төрелік туралы заң, 42-бап]
- 13.3. ХТТ төреліктің қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында түркі елдерінің ШОБ (шағын және орта бизнес) субъектілері үшін жеңілдікті тарифтер белгілеуге құқылы.

VI БӨЛІМ.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҚ

14-бап. Серіктестік және шешімдерді тану

- 14.1. ХТТ жетекші халықаралық төрелік институттармен және Түркі мемлекеттері ұйымының институттарымен серіктестік қатынастар орнатуға ұмтылады.
- 14.2. ХТТ-ның төрелік шешімдері 1958 жылғы Нью-Йорк конвенциясына сәйкес 170-тен астам мемлекетте, сондай-ақ «Төрелік туралы» ҚР Заңының 54–55-баптарына сәйкес Қазақстан Республикасының аумағында танылуға және атқарылуға тиіс. [Төрелік туралы заң, 54-бап]

14.3. ХТТ шешімдерін танудан және орындаудан бас тарту негіздері «Төрелік туралы» ҚР Заңының 57-бабында және Нью-Йорк конвенциясының V бабында белгіленген тізбемен шектеледі. Төрелік шешімдер қабылдау кезінде олардың барынша орындалуын қамтамасыз ету үшін осы шектеулерді ескереді. [Төрелік туралы заң, 57-бап]

VII БӨЛІМ.

ҚОРЫТЫНДЫ ЕРЕЖЕЛЕР

15-бап. ХТТ шешімдеріне дау айту және оларды орындау

15.1. ХТТ-ның төрелік шешіміне ҚР құзыретті сотына оның күшін жою туралы қолдаухат беру арқылы дау айтылуы мүмкін. Күшін жою негіздері «Төрелік туралы» ҚР Заңының 52-бабымен таусылған түрде белгіленген: [Төрелік туралы заң, 52-бап]

- шешім төрелік келісімде көзделмеген мәселе бойынша шығарылса;
- төрелік келісімнің тарабы әрекетке қабілетсіз деп танылса;
- тарап талқылау туралы тиісті түрде хабардар етілмесе;
- төрелік құрамы немесе рәсім тараптардың келісіміне немесе Заңға сәйкес келмесе;
- шешім Қазақстан Республикасының жария тәртібіне қайшы келсе;
- дау ҚР заңнамасы бойынша төрелік талқылаудың нысаны бола алмаса.

15.2. Күшін жою туралы қолдаухат Заңның 53-бабында белгіленген тәртіппен беріледі.

Бұл ретте сот төрелік шешімін мәні бойынша қайта қарауға құқылы емес (Заңның 52-бабының 3-тармағы). [Төрелік туралы заң, 53-бап]

15.3. ХТТ шешімдерін мәжбүрлеп атқару Заңның 54–55-баптарында және ҚР АІЖК-нің

252–257-баптарында белгіленген тәртіппен құзыретті сот беретін атқару парағының негізінде жүзеге асырылады. [ҚР АІЖК, 252-257-баптар]

16-бап. Ережені өзгерту тәртібі

16.1. Осы Ереже ХТТ Кеңесінің ұсынысы бойынша «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық бірлестігі жоғары басқару органының шешімімен өзгертіледі.

16.2. Өзгерістер ХТТ-ның ресми сайтында олар күшіне енгенге дейін кемінде 30 күн бұрын жарияланады және іс жүргізуге қабылданып қойған істерге қолданылмайды.

17-бап. Күшіне енуі

Осы Ереже «ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ» Республикалық қоғамдық бірлестігінің жоғары басқару органы бекіткен күннен бастап күшіне енеді.

А ПРИЛОЖЕНІСІ.

ХТТ-ның үлгілік төрелік ескертпесі

СТАНДАРТТЫ ЕСКЕРТПЕ («Төрелік туралы» ҚР Заңының 9-бабының талаптарына сәйкес келеді):

«Осы шарттан немесе оған байланысты туындайтын барлық даулар, келіспеушіліктер немесе талаптар, соның ішінде оның бұзылуына, тоқтатылуына немесе жарамсыздығына қатысты мәселелер оның Регламентіне сәйкес «**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ОРТАЛЫҒЫ**» Республикалық қоғамдық бірлестігінің жанындағы Халықаралық түркі төрелігінде түпкілікті шешілуге тиіс. Төрелік шешімі тараптар үшін үзілді-кесілді әрі міндетті болып табылады және 1958 жылғы Нью-Йорк конвенциясына сәйкес атқарылады».

КЕҢЕЙТІЛГЕН ЕСКЕРТПЕ (ex aequo et bono / Төре опциясымен):

«Тараптар ХТТ төрешілеріне (Билерге) «Төрелік туралы» ҚР Заңының 44-бабына сәйкес, егер заңды формалды түрде қолдану тараптардың серіктестік рухына қайшы келетін, анық әділетсіз нәтижеге алып келетін болса, дауды әділдік принциптері (Төре / ex aequo et bono) негізінде шешу құқығын береді»

Тараптар сондай-ақ: төрешілердің санын, төрелік орнын, қолданылатын құқықты, талқылау тілін, төрелік талқылауына дейінгі медиация (Бітімгершілік) кезеңінің міндеттілігін келісуге құқылы (Төрелік туралы заңның 46-бабы). [Төрелік туралы заң, 46-бап]

**Халықаралық түркі төрелігі (ХТТ / ІТА)
Әділдік. Дәстүр. Орындалушылық.**